MARGARETA MANU MAGDA

ASPECTE ALE COMPORTAMENTULUI LINGVISTIC AL VORBITORILOR DE LIMBĂ ROMÂNĂ (PE BAZA TEXTELOR DIALECTALE)

În cele ce urmează ne vom referi la unele modalități specifice de organizare a comunicării, descrisă ca teorie a actelor de vorbire, la valoarea de utilizare a unor expresii dialectale românești (diferită de la o zonă la alta), așa cum apar acestea în texte dialectale.

Pornind de la premisa teoretică a existenței unei corespondențe regulate între un anumit act concret de comunicare și un anumit enunț[1], ne permitem să afirmăm că, în virtutea tradiției, prin uz, orice secvență sonoră aparținând unei limbi (grai) are, potențial, o anumită valență comunicativă (interacțională).

Prin modul în care a fost conceput, putem presupune că textul dialectal (=TD; ca mostră de text oral) este rezultatul comportamentului lingvistic al vorbitorului reprezentativ[2] al unui grai, o manifestare a competenței sale comunicative[3]. Analiza acestuia (a TD), în perspectiva mai sus menționată, ne dă posibilitatea de a degaja aspecte ale *tipului structural comunicativ al unei comunități date.*

Analiza tipului structural comunicativ al unui grai presupune deci:

1) Punerea în evidență a *căilor (și modalităților) de performare a unor acte*

[1] Cf. J. R. Searle, *Les actes de langage,* Paris, 1972, p. 54.

[2] *Vorbitorul reprezentativ* este vorbitorul care deține toate regulile lingvistice necesare pentru a interacționa eficient cu alți membri ai comunității lingvistice. O trăsătură fundamentală pentru vorbitorul reprezentativ o constituie experiența lingvistică în cadrul comunității. Cf., în acest sens, Margareta Magda și Maria Marin, *Dinamica graiurilor românești și perspectiva noilor anchete dialectale de tip AFLR,* în „Anuarul ICED", seria B, 2, București, 1983, p. 16.

[3] *Competența comunicativă* este capacitatea indivizilor izolați de a acționa concret, prin intermediul limbii, într-o comunitate lingvistică. Prin competența comunicativă se exprimă sistemul de cerințe și reglementări sociale care guvernează comportamentul social comunicativ. Competența comunicativă se însușește o dată cu capacitatea de a formula și înțelege enunțuri. Cf. Dieter Wunderlich, *Relații între noțiuni în cadrul sociolingvisticii,* în Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Dumitru Chițoran (ed.), *Sociolingvistică,* București, 1975, p. 180.

DACOROMANIA serie nouă, II, 1996-1997, Cluj-Napoca, p. 97-104

BDD-A1910 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:24 UTC)

de limbaj (în cadrul microstructurii interacționale Acțiune–Reacție). Examinarea realității lingvistice conduce la constatarea că, în spațiu și timp, sunt preferate în performarea unor acte de limbaj fie căile *explicite,* fie acelea *implicite* (subînțelegeri, metafore etc.) de exprimare a sensurilor pragmatice.

2) Punerea în evidență *a valențelor comunicative ale expresiilor unei limbi (grai).* Acest fapt presupune analiza realizărilor specifice ca *rezultat* (și oglindă) *al comportamentului comunicativ* al vorbitorilor.

Cele două aspecte, enunțate mai sus, se presupun reciproc.

Lectura textelor dialectale (înregistrate pe benzi AFLR, precum și a celor publicate în volume) ne permite extragerea unor concluzii interesante privitoare la cercetarea acestor două fațete ale comportamentului lingvistic al vorbitorilor dialectali.

Încercări de abordare a materialului lingvistic în perspectiva actului comunicativ au existat, sporadic, și înainte de apariția studiilor de sociolingvistică și pragmatică.

Sextil Pușcariu în *Limba română,* I[4] își concepea în mare măsură studiul din această perspectivă.

El preconiza o lingvistică în care să-și aibă loc elemente referitoare la subiectivitatea limbii: „Datoria lingvistului, spune autorul, este să se transpună în mentalitatea subiectului vorbitor" (p. 15).

Pușcariu recunoștea faptul că *utilizarea unui anumit limbaj presupune să te supui unor constrângeri* (deci caracterul convențional, normat al limbajului). „Uzul este un tiran care pune stavilă pornirilor individuale și limitează posibilitățile variate de expresie la ce a devenit normă pentru colectivitate [...]. Greșeala pe care o fac străinii vorbind o limbă învățată din cărți e tocmai întrebuințarea unor forme care se abat de la normă" (p. 28, 29).

Autorul a pus permanent în evidență, sub diverse forme, faptul esențial că limbile (graiurile), fiind depozitare ale experienței de viață, de muncă și de creație a unui anumit grup uman care are conștiința propriei sale identități culturale, *pun în lumină funcția limbii de a organiza universul la nivelul unei anumite specificități regionale și construiesc pe această bază o viziune originală asupra lumii:* „În limba tradițională căutăm expresiile cele mai potrivite de a ne îmbrăca gândurile, dar această limbă moștenită, *cu anumite clișee și asociații constante,* îndreaptă gândurile noastre pe căile pe care s-au mișcat și cugetele înaintașilor noștri, stabilind o legătură trainică între fiii aceluiași neam, *o forma mentis națională"* (subl. n., p. 11).

Într-un studiu efectuat de noi asupra materialului lingvistic cules în

[4] București, 1940, 1975. Trimiterile se fac la ediția din 1975.

BDD-A1910 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:24 UTC)

Mărginimea Sibiului[5] am urmărit câteva dintre procedeele preferate de vorbitorii din zonă pentru performarea unor acte lingvistice de comportament, constatând faptul că, din inventarul de procedee pragmatice posibile, sunt selecționate, cu precădere, cele directe, simple, neexplicite, vorbitorul mizând pe rolul contextului în decodarea sensurilor pragmatice (deci manifestarea unui polifuncționalism al expresiei în cazul performării actelor lingvistice de comportament).

Concomitent cu situația mai sus menționată, materialul lingvistic relevă faptul că, în performarea actelor lingvistice explicative, mărginenii manifestă o excesivă „pedanterie" verbală.

Într-un alt studiu[6] am analizat acest fenomen diagnostic de analitism pragmatic, cu realizările specifice la nivel sintactico-semantic.

Din inventarul de procedee analitice care ilustrau, în graiul studiat, tendința vorbitorilor de a răspunde anticipat la toate întrebările pe care le presupun la ascultător, prin intermediul unor enunțuri dezvoltate, concrete, mobile, controlabile și analizabile – am reținut, ca punct de plecare, pentru cercetarea de față: *preferința* vorbitorilor mărgineni *pentru utilizarea locuțiunilor, expresiilor sau a parafrazei în locul formațiilor lexicale unitare, sintetice.*

Am extins apoi acest tip de studiu și asupra altor volume de texte dialectale (culese în zona nordică (TDN) sau sudică (TDM III, TDD, TDO) a teritoriului dacoromân)[7], urmând să enunțăm câteva dintre constatările demersului nostru, în cele ce urmează.

În urma lecturii textelor, studiul de față ar fi putut purta subtitlul: *Pentru o cercetare frazeologică a unităților dialectale.* Și aceasta, pentru că cercetarea frazeologică la nivel dialectal – neglijată până în prezent – relevă o serie de aspecte deosebit de interesante.

---

[5] Cf. Margareta Magda, *Acte lingvistice inițiatoare în graiul din Mărginimea Sibiului,* în *Dialectologica,* București, 1989, p. 73-79.

[6] Idem, *Observații referitoare la tipul structural comunicativ al vorbitorilor din Mărginimea Sibiului,* în FD, XI, 1990.

[7] Cf. următoarele volume de texte dialectale studiate: *Texte dialectale Oltenia* (TDO), publicate sub redacția lui B. Cazacu, de Cornelia Cohuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, 1967; *Texte dialectale Muntenia III* (TDM III) de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, București, 1976/1987; *Texte dialectale din Mărginimea Sibiului* (TD Sb) de Margareta Magda (manuscris); *Texte dialectale și glosar Dobrogea* (TDD), publicate de Paul Lăzărescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Nicolae Saramandu, București, 1987; *Texte dialectale și glosar Bistrița-Năsăud* (TDN), publicate de Maria Marin și Marilena Tiugan, București, 1987.

BDD-A1910 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:24 UTC)

În general, obiectul de cercetare al frazeologiei îl constituie *îmbinările constante de cuvinte sau grupurile sintactice stabile* numite: *sintagme stabile, unități sintagmatice, grupuri frazeologice, frazeologisme.*

Theodor Hristea, *Introducere în studiul frazeologiei*[8], optează pentru intesificarea studiului de acest fel datorită următoarelor două cauze principale:

a) Din diversele compartimente ale limbii, numai vocabularul propriu-zis și frazeologia sunt de fapt expresia culturii și civilizației, pentru că numai ele reflectă nemijlocit schimbările care se produc în societate.

b) Cercetarea atentă și exhaustivă a întregului nostru „tezaur frazeologic" ar permite să ne facem o idee mult mai apropiată de realitate în legătură cu forța creatoare a limbii române, precum și cu diversele influențe străine exercitate asupra ei.

Se știe că frazeologia face, în general, deosebirea între *unități frazeologice* și *expresii libere* în funcție de gradul de standardizare a acestora.

Simpla lectură a textelor dialectale relevă în primul rând faptul că ambele tipuri de frazeologisme, mai sus citate, sunt cu mult mai numeroase în graiuri decât în limba literară.

Dacă avem în vedere în special unitățile frazeologice mai stabile, fenomenul mai sus amintit marchează o deosebire la nivelul comportamentului verbal între cele două tipuri de coduri (dialectal-literare).

Dacă ne referim la expresiile libere, fenomenul este diagnostic și pentru marea mobilitate pe care o prezintă codurile orale (nefixate în scris de către norma prescriptivă), punând în evidență schimbările care se petrec permanent sub ochii noștri.

În al doilea rând, aceeași lectură relevă faptul că numărul frazeologismelor diferă substanțial de la o zonă geografică la alta, confirmând ideea, testată de noi pe TD Sb, că (din nevoia de analiză și control) graiurile transcarpatice preferă tipul comunicativ analitic[9]. Dacă în TD Sb și TDN atât numărul de unități frazeologice cât și cel al expresiilor libere este mare, în TDD nefiind de neglijat, în TDM III aceste unități sunt sporadice.

Urmărind glosarele dialectale anexe volumelor de TD cercetate, am putut constata că un mare număr al unităților frazeologice, consemnate în texte, nu apar în glosare. Sunt consemnate în acestea din urmă, după cum este de așteptat, cuvintele compuse și mai puțin locuțiunile și expresiile libere.

Faptul s-ar datora, pe de-o parte, gradului incert de standardizare a unor expresii (nu se poate ști dacă expresia este rezultatul unui obicei lingvistic sau

[8] În Theodor Hristea (coordonator), *Sinteze de limba română*, București, 1984, p. 134-160.

[9] Cf. și Ruxandra Pană-Boroianu, *Une caractérisation typologique des parlers dacoroumains*, în RRL, XXXIV, 1989, nr. 4, p. 293-303.

BDD-A1910 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:24 UTC)

constituie un accident; dar chiar și numărul mare de formații *ad-hoc* ilustrează o tendință în comportamentul verbal al unei comunități, care nu este de neglijat).

Pe de altă parte, glosarele sunt întocmite în perspectiva competenței comunicative a anchetatorului și nu a vorbitorului reprezentativ al comunității. Prin urmare, cu toate eforturile de adaptare ale anchetatorului, o serie de expresii nu sunt sesizate de către acesta ca fiind specifice unui act de comunicare în cadrul comunității lingvistice.

Un studiu frazeologic dialectal, în perspectiva actului comunicativ, ar presupune luarea în considerare a următoarelor trăsături ale unităților frazeologice:

1) În măsura în care unitățile frazeologice sunt rezultatul standardizării lingvistice a unor forme repetate de comportament în cadrul unei comunități date – *ele sunt diagnostice pentru acest comportament.*

2) Prezența lor în număr mai mare sau mai mic, precum și frecvența utilizării lor într-o comunitate dată *sunt funcții ale tipului sintactico-semantic* (analitic sau sintetic) specific graiului în discuție.

3) Unitățile frazeologice au *relevanță pe axa diatopică* în măsura în care, chiar dacă au același sens în graiuri diferite, ele constituie *rezultatul standardizării unor tipuri* (clase) *diferite de comportament lingvistic.*

În continuare propunem, în perspectiva celor enunțate mai sus, o clasificare a unităților frazeologice operabilă pe două planuri: I. pe plan diastratic și II. pe plan diatopic.

I. Vom împărți unitățile frazeologice, aparținând aceluiași grai, în două mari grupe, după gradul de apropiere sau de depărtare a semnificațiilor respectivelor unități de sensul lor literal[10].

---

[10] Cf. J. R. Searle, *Le sens littéral,* în „Langue française. La Pragmatique", 42, 1979, p. 34-48.

Sensul literal al unui enunț este sensul pe care acesta îl are independent de orice context. Lăsând la o parte schimbările diacronice, enunțul conservă acest sens în toate contextele în care este actualizat.

Sensul literal al unui enunț este în întregime determinat de semnificația cuvintelor (a morfemelor) care îl compun și de regulile sintactice după care aceste elemente sunt combinate.

Trebuie stabilită o distincție netă, spune J.R. Searle, între sensul literal al unei fraze și ceea ce vorbitorul vrea să spună când o enunță în calitate de act de limbaj, căci *semnificația unui enunț poate să se depărteze în diferite feluri de sensul literal.*

De exemplu, un vorbitor poate, enunțând o frază, să vrea să spună altceva decât ceea ce semnifică fraza – ca în cazul *metaforei;* sau poate să vrea să spună contrariul a ceea ce semnifică fraza – ca în cazul *ironiei;* sau poate să vrea să spună că fraza semnifică ceva în plus – ca în cazul *implicațiilor conversaționale* sau al *actelor lingvistice indirecte.*

Sensul *ironic, metaforic, implicațiile conversaționale, actele lingvistice indirecte* nu sunt

BDD-A1910 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:24 UTC)

A. Expresii în care semnificația coincide cu sensul literal (al elementelor componente):

Exemplu: *făină de grâu* (TDO) „făină"
fărină de grâu (TDN)
fărină de cucuruz (TDN) „mălai"
prindeau caii la car (TDN) „înhămau caii la car"
țârâială de ploaie (TDN) „ploaie măruntă"
chindeauă de șters (TD Sb) „prosoape"
etc.

B. Expresii în care semnificația coincide parțial sau nu coincide cu sensul literal:

ardei borcănat (TDO) „ardei gras"
~ *de raci* „ardei gras"
stă codru (TDO) „stă bine prins" (laptele)
ficat alb (TDO) „plămân"
~ *negru* „ficat"
se pune la mustață (TDO) „se pune în pământ ca să prindă rădăcini"
ardei țucăr (TDD) „ardei lung"
coș orb (TDD) „coș pentru pescuit"
giger alb (TDD) „plămân"
~ *negru* „ficat"
animal greu (TDD) „animal scump, de valoare"
nume de ciuf (TDN) „poreclă"
doarme ca dorul (TDN) „doarme liniștit"

Unele din expresiile mai sus citate au o răspândire geografică mai largă, altele una mai restrânsă.

II. Pe plan diatopic pot fi deosebite, de asemenea, două tipuri mari de unități frazeologice:

1) Unități care marchează deosebiri între graiuri numai la nivelul sensului elementelor componente, nu și al semnificației.

Exemplu: *în capul mesii* (TD Sb)
în fruntea mesii(TDN)

a da gură (TDN)
a da sărutare (TDM)

proprietăți ale frazei, ci proprietăți ale *enunțării* frazelor de către vorbitor.

Înțelegerea sensului literal al unui enunț este funcție a competenței semantice a vorbitorului. Înțelegerea semnificației unui enunț este funcție a competenței sale comunicative.

BDD-A1910 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:24 UTC)

porci de pădure (TD Sb)
porci mistreți (TDO)

mătură de găteje (TDN)
mătură de nuiele (TD Sb)

2) Expresii care marchează deosebiri de viziune asupra unor fenomene, fiind rezultatul standardizării unor componente lingvistice diferite:

Exemplu: *din noapte* (TDD)
în făcut de ziuă (TDN)

dacă-i vrea și-i face bine (TDN)
cu rol de indice de solicitare
și adverbial + pronume[11] (TDO,TDM)

Aici pot fi citate în general majoritatea expresiilor „idiomatice" cu circulație regională mai largă sau mai restrânsă amintite în paragraful anterior, la care mai adăugăm:

iera dus în povești (TD Sb) „era în vizită"
ni-am dat de povești (TDN) „am vorbit"
traista lui Crăciun (TDO) „tolbă mică"
Calea mare (TDO) „prima vizită a tinerilor căsătoriți la părinții miresei"
cumnat de găleată (TDO) „cavaler de onoare al miresei"
țara soare (TDO) „floarea soarelui"
să scoți zarea (TDD) „(despre rufe) să le faci albe"
suntem de bai (TDN) „ne certăm"
îi venea de a bine (TDN) „se vindeca"
și-o lua în cap (TDN) „se îmbăta"
de-un capăt (TDN) „din cale afară"
m-am așezat pe fărină (TDN) „m-am pus pe treabă"
într-o minte (TDN) „de-o vârstă"
am dat de veste (TDN) „am aflat"
are voie (TDN) „vrea"
etc.

Pentru a putea realiza o descriere corectă și exhaustivă a realizării semnificațiilor unor expresii în diferite graiuri, este necesară o anchetă specială pe baza unui chestionar unic, anume alcătuit în acest scop.

În paginile de față am dat numai câteva exemple izolate pentru a ilustra perspectiva de ordonare propusă de noi în studiul unităților frazeologice la nivel dialectal.

[11] Cf. Margareta Manu Magda, *op. cit.*, în „Dialectologica", București, 1989, p. 73-79.

BDD-A1910 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:24 UTC)

Luarea în considerare, într-un studiu de geografie lingvistică, a unor astfel de expresii, distinctive la nivelul semnificației, ar veni în sprijinul trasării granițelor dialectale, întărind sau modificând imaginea noastră despre repartiția teritorială a unităților lingvistice ale limbii române.

Institutul de Fonetică și Dialectologie
„Alexandru Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13

BDD-A1910 © 1996-1997 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:00:24 UTC)